

Papirnate jaslice

Marija Gasser

*Prav blizu je sveti večer,
čeprav ni nikjer še snega,
čeprav ni še konca vojska,
čeprav je še v srcih nemir.*

*Umijem si mlado srce,
in z biseri ga okrasim,
z ljubeznijo ga prenovim –
glej, Detece božje že gre!*

Z izbranimi besedami nas ob tem večeru nagovori tudi pesnik Lojze Grozde.¹

To milo in občuteno skrivnost opevajo božične pesmi, ob njih pa so se razvile tudi šege in navade. Ena takšnih je postavljanje različnih jasličnih podob v božičnem času.

Te papirnate jaslice, votivne slike in dragocene podobice sem slučajno odkrila na starem podstrešju. Pritegnile so me, poskušala sem se vživeti v čas naših prednikov, ko so vse pripravili sami. Družine so praznovale ta lepi praznik na poseben način.

Pomen in lepota jaslic, upodabljanje božičnega dogodka, podoživljanje časa. Papirnate jaslice nas s svojo mehko, toplino in nežnostjo popeljejo v zgodovino, tj. v 18. oz. 19. stoletje. Takrat so le-te dobile svoje

mesto v naših domovih. Lično poslikane, nekatere narejene celo ročno, večinoma pa natisnjene na papirnatih polah, so zaznamovale božični čas. Na toplih domovih se je nekdaj zbirala velika družina in izdelovala, postavljala jaslice. Te so prinašale radost učlovečenja Božjega sina in mir na zemljo ter sonce v zimska srca. V njih se je zrcalila domišljija preprostih, zvedavih ljudi.

V preteklosti tudi niso bili redki glasovi, ki so opozarjali, da si revni verniki jaslic ne morejo privoščiti. Tako pravi poročilo iz neke župnije: "V tukajšnji župniji so nekatere družine zelo revne, da si ne morejo nabavljati jaslic. Bilo bi zaželeno, da bi vsi tisti, ki izdelujejo jaslice, vsaj eno garnituro poslali tukajšnjim revnim družinam. Tu in tam nakupi duhovnik papirnatih jaslic iz lastnega žepa: Papirnate jaslice dobavljam iz Avstrije, da jih župljani postavljajo pod božično drevo..."²

Razgibanost, domačnost jaslic, predvsem pa njihova duhovna govorica, je tako pritegnila ljudi, da so hoteli bogastvo božičnih praznikov ponesti iz cerkve tudi v svoje domove in ga ob domačih jaslicah ohraniti za svoje družine.³

Prve papirnate jaslične figure so prišle na trg z lesorezi, odtisnjenimi na papir, okrog leta 1800. V primeru, da so njihove figure nalepljene na tanke lesene deščice ter izžagane in izrezane, papirnate

jaslice spadajo v okvir kulisnih cerkvenih jaslic.⁴

Absolutist, "razsvetljeni" birokrat in centralist Jožef II. (1780–1790) je preurejal škofije, samostane in župnije. Leta 1782 je prepovedal postavljanje jaslic po cerkvah. V šestih letih je razpustil (odlok iz leta 1781) na Primorskem 13, na Kranjskem 14, na Koroškem 10, na Štajerskem pa 32 samostanov.⁵ Jožef II. (1741–1790) je s svojo nenaklonjenostjo razširjanje jaslic zelo oviral.

Iz zapisa o jaslicah v Železnikih je razvidno, da so otroci med seboj primerjali posamezne figure. Iz tega sklepamo, da so bile naprodaj različne jaslične pole, ki pa niso dosegle vzhodne Štajerske – tam je v božičnem času krasilo kot in podobe svetnikov le zimzeleno rastlinje.

Po vsej verjetnosti so papirnate jaslice uporabljale tudi družine v mestih, te so se zaradi neobstoynosti žal porazgubile oz. uničile.⁶

Jaslična pokrajina je ostajala na podeželju bližje resničnosti kot v mestih, kjer se je v obdobju med obema vojnama začela izgubljati. Kot izdelovalce figur najdemo navdušene samouke, nadarjene ljudske podobarje in jasličarstvu naklonjene umetnike. Po slovenskem

izročilu so družine na god sv. Barbare (4. 12.) ali sv. Lucije (13. 12.) na plitvice posejale oves ali pšenico, da so imele za božič ob jaslicah sveže zelenje.⁷

Pomen jasličarstva

Pomen jasličarstva lahko lažje in globlje razumemo, če ga osvetlimo z zgodovinskega, etnološkega in verskega stališča. Sporočilno moč jaslic lahko pravilno dojamemo takrat, ko jih postavimo v kontekst zgodovinskega razvoja še druge materialne kulture, predvsem ljudske umetnosti.⁸

Izraz ljudska likovna umetnost Enciklopedija Slovenije razlaga kot likovno umetnost nepriviligiranih, socialno in izobrazbeno nižjih družbenih plasti, katere avtorji so ljudski podobarji, vaški obrtniki in nadarjeni družinski člani. V najširšem pomenu besede je ljudska likovna umetnost del kulture kmečkega prebivalstva, delavstva, malih mestnih obrtnikov in podobno. V ožjem pomenu pa umetnost za najštevilčnejšo družbeno plast iz bližnje preteklosti, tj. za kmete oz. kmečke domačije. Gorazd Makar-

Papirnate jaslice, začetek 19. stoletja ali starejše, stare približno dvesto let. Osebni arhiv.

vič (1936) imenuje večinski, najznačilnejši del te likovne dejavnosti umetnost na kmetijah. Z razvojem etnologije so začeli obravnavati ljudsko likovno umetnost kot del ljudske kulture ter kot izraz življenja in potreb na nižjih družbenih ravneh. Angelos Baš (1926–2008) je v razpravi o predmetu etnologije zavrnil prilastek ljudski. Po njegovem velja pozornost dogajanjem v različnih plasteh sočasne družbe in njihovim medsebojnim vplivom; pri tem pa so kulturne potrebe in njihovo zadovoljevanje odvisni od gmotne moči, razgledanosti in izobraženosti obravnavanega dela prebivalcev. Danes postavljamo to umetnost v okvir celovite obravnave civilizacijskih in kulturnih dogajanj v času in prostoru.⁹

Jaslice nam odkrivajo načrt odrešenja, "od vekov skritega v Bogu", z govoric, ki jo razume vsak: otrok in starec, delavec in učitelj. To je govorica znamenj in simbolov. Ves svet, veliki in mali, živi in neživi, se človeku z zgodovinskim razvojem vedno bolj spreminja v znamenja. Sebe in svoje rojstvo gleda človeštvo že iz pradavnine v luči znamenj ... Človek je bitje znamenj. Ves svet mu je znamenje, v celoti in vseh posameznih pojavih in dogajanjih. Ni mu samo ozadje,

sredstvo in torišče življenja, temveč mu je obenem znamenje, kažipot, ki ga usmerja, ki mu določa mesto in mu govori govoric, včasih skrivnostno in nerazumljivo, da jo lahko šele z naporom razvozla.¹⁰

Pri preučevanju in vrednotenju ohranjenih spomenikov in predmetov ljudske umetnosti, ki imajo še danes estetsko likovno vrednost, se gradivo tudi formalno-stilno razmejuje na kmečko romaniko, kmečko gotiko, kmečko renesanso, kmečki barok in kmečki klasicizem. Za drugo polovico 18. stoletja in prvo polovico 19. stoletja je značilna množičnost likovnih izdelkov za kmetije (podobe, kipi, arhitekturno okrasje). Zaradi revnosti podložniškega kmečkega stanu so se izrazitejše likovne sestavine bivalnega prostora pojavljale redkeje in le pri premožnejših posameznikih, vendar so bili to izdelki kakovostnih kamnosekov, tesarjev, kovačev, pečarjev in slikarjev, ki so delali tudi za naročnike višjih družbenih plasti. Revnejše nekmečko prebivalstvo pred 19. stoletjem ni razvijalo lastnih oblik ljudske umetnosti. Arhitektura in likovna oprema v starih rokodelskih in delavskih središčih (Železniki) kaže, da so ti sloji, če so zaradi revščine sploh uveljavili

Papirnaté jaslice, verjetno z začetka 20. stoletja. Osebni arhiv.

likovne potrebe, posnemali obrazce, ki so jih razvili v kmečkem okolju. Notranja oprema tamkajšnjih hiš (Kropa, Železniki) je v 19. stoletju vsebovala prvine, značilne za povprečno kmečko bivališče v tistem času (poslikane skrinje in podobe na steklu).¹¹

Jaslice, kupljene leta 1911 pri Ničmanu v Ljubljani, imajo monogram AR. Verjetno monogram AR pomeni začetnici rezbarjev Antona ali Avgusta Rungaldierja. V ljubljanskem Adresarju iz leta 1928 je omenjeno, da trgovina Ničman prodaja papir in pisalne potrebščine. Zadržana je bila registrirana kot trgovina s knjigami, umetninami in muzikalijami. Naročali so tudi jaslično blago, različne nemške jaslične pole ter kartonske jaslice. Trgovina Ničman je bila glede devocionalij (nabožnih predmetov) vodilna v Ljubljani. Po prvi svetovni vojni so bile na našem trgu, predvsem v papirnici Ničman, papirnaté jaslične pole iz Nemčije (Verlag A Huber, München) in Bachlechnerjeve figure (Marianischer Verlag, Innsbruck) – to blago je bilo povsem za mestne potrebe.¹²

Zaradi razmer in krhkosti je se mnogo gradiva porazgubilo, zato so ohranjeni primerki velika dragocenost.

Pater Leopold Grčar, Brezje, 2018: "Sem presenečen, te figure prav poznam. Ne vem, kje so to fotografirali, možno je, da na Sveti Gori pri Gorici ali pa nekje, kjer so bile prve figure po vojni kupljene v Nemčiji."

Mir vsem, ki dobre volje v srcu nosijo Boga. Naj rodi želja jim polje, izgine žalost iz srca! (Filip Terčelj, Moj čolnič; ena izmed božičnih Terčeljevih pesmi, ki ni uglasbena)

Kdo trka tod?

Niko Kuret v svoji knjigi *Marijo nosijo* navaja, da je evangelijsko poročilo glede Marijinega in Jožefovega potovanja (Lk 2, 1–7) dokaj skopo, zato so predstave, kaj sta doživljala pri iskanju prenočišča, prepuščene naši domišljiji. Nič ni čudno, da se pobožno ljudstvo s tem skromnim poročilom ni zadovoljilo, in tako so nastale božične igre. Marsikaj od tega se je izročalo iz roda v rod, ne samo ustno, ampak tudi v zapisih. Smisel običaja je, da Marija roma v hudem zimskem času in prosi ljudi po toplih hišah za prenočišče, prav tako, kot sta se Marija in Jožef podala na pot zaradi popisovanja in sta potem neuspešno iskala prenočišče.

Običaj *Marijo nosijo* je v mnogih krajih potekal do adventa leta 1945, ko so ga grobo ustavili in prepovedali. Devetdnevnic pa se je obhajala že prej, saj je bilo besedilo pesmi *Kdo trka še objavljeno* že leta 1861 v Slomškovi Drobntincah.

Jaslice, fotografija, 13,5 x 8,5 cm. Osebni arhiv.

Po starem običaju se je Marijo nosilo od hiše do hiše v času devetdnevnice. Pri vsaki hiši je ostala en dan. Značilne barve za Brezmadežno Marijo so svetlo moder plašč, pod njim pa bela obleka. Marija stoji na okroglem podstavku, ki predstavlja svet, pod njenimi nogami pa je kača, ki predstavlja greh, ki mu Marija ni bila nikdar podvržena. Marijin obraz je mladosten, njen pogled pa zelo mil.

Kip ljudem pooseblja materinsko toplino, varstvo in tolažbo, ki ji lahko zaupaš svoje težave in preizkušnje.¹³

Zelo znana pesem, ki se poje v Selcih pred polnočnico. Včasih sta bila solista Marica Tušek in Lovro Benedičič, zdaj sta solista Christina in Jure Thaler ter zbor "starejših" pevcev. Pesem je zelo priljubljena in obstaja več različnih priredb.

Kdo trka tod

N.A.

SOPRANO
ALTO

Zbor Solista Zbor Solista

1. Kdo tr - ka tod? Oh, si - ro - ma - ka - dva. No, kaj pa bo? No - či - šča
2. Kdo zu - naj je? Oh, dva po pot - ni - ka. Kaj bra - da le? Naj tu o -
3. Pre - po - zno - žel! Pov - sod tak re - če - se. Le poj - te le! No - coj vsaj
4. Le dal - je kam? Pri - ja - telj kam - po - vej! En hlev je tam! Pojd Jo - žel

TENOR
BASS

5 Zbor

pro - si - va. Oh, pri Bo - gu vas - ro - ti - va naj no - coj tu pre - no - či - va. Oh,
sta - ne - va. Daj - te na - ma pre - no - či - ti, Bog plač - nik vam ho - če - bi - ti. Kolk
usmi - lte se. Jut - ri že Zve - li - čar pri - de. Vam pla - či - lo ne - od - i - de. Kaj
in - po - glej! Moj Bog sve - ta vol - ja tvo - ja, naj zgo - di se, ne - pa mo - ja. Po -

10 Solista Zbor Solista

ne, o ne! Oh, ven - dar usmil - te - se. Ne mo - re bit! Hva - lež - na
pla - ča - ta? De - nar - ja ni - ma - va. Se spra - vi - ta! Oh, naj o -
nam za - to! Oh, rev - na sva - tak - zlo. Nam nič za - to! Oh, pro - si -
ber - ta se! Be - se - da tr - da - je! Vhlev ur - no tja! Kaj res dru -

14 Zbor

hoč - va - bit. Ne, no - coj pros - to - ra ni, be - raš - kih no - če - mo lju - di.
sta - ne - va. Ah, do - volj je sit - nos - ti, po - ber - ta se iz - pred o - či.
va - le - po. Brž po - ber - ta se od tod, pros - to - ra iš - či - ta dru - god.
ga - če ne gre? Do - ber do - ber je ta kraj, pre - do - ber še ce - lo za vaj.

Kdo trka tod?

*Oh, siromaka dva.
 No, kaj pa bo?
 Nočišča iščeva.
 Oh, pri Bogu Vas rotiva,
 naj nocoj tu prenočiva.
 Oh ne, oh ne.
 Oh, vendar usmilte se.
 Ne more biti!
 Hvaležna hočva bit.
 Ne nocoj prostora ni,
 beraških nočemo ljudi.
 Kdo zunaj je?
 Oh, dva popotnika.
 Kaj b' rada le?
 Naj tu ostaneva.
 Dajte nama prenočiti.
 Bog plačnik Vam hoče biti.
 Kolk plačata?
 Denarja nimava.
 Se spravita!
 Oh, naj ostaneva.
 Ah dovolj je sitnosti,
 poberta se izpred oči.
 Prepozno že!*

*Povsod tak reče se.
 Le pojte, le!
 Nocoj usaj usmil'te se.
 Jutri že Zveličar pride.
 Vam plačilo ne odide.
 Kaj nam zato!
 Oh, revna sva tak zlo.
 Nam nič zato!
 Oh, prosiva lepo.
 Brž poberta se od tod,
 prostora iščita drugod.
 Le dalje kam?
 Prijatelj, kam povej!
 En hlev je tam!
 Pojd Jožef, in poglej!
 Moj Bog, sveta volja tvoja,
 naj zgodi se, ne pa moja.
 Poberta se!
 Beseda trda je!
 V hlev urno tja!
 Kaj res drugač ne gre?
 Dober, dober je ta kraj,
 predober še celo za vaj.*

Življenje je razdrobljeno, težko se je še s kom poglobljeno pogovarjati. Človeška vtakanost v praznovanje božiča je nedojemljiva. V to skrivnostnost so skozi stoletja vpletene številne generacije. Vsakdo v njih lahko vzida svoj kamenček v mozaik človeškega.

Opombe:

- ¹ Lojze Grozde, *Pesmi in proza*, zbral in uredil Anton Štrukelj, Družina, Ljubljana 2011, stran 77.
- ² Niko Kuret, Družina, 1997, str. 238.
- ³ P. Leopold A. Grčar OFM, *Jaslice*, Zgodovina jaslic in njihov oznanjevalni pomen, Družina 1997, str. 39.
- ⁴ Prav tam, str. 39–44.
- ⁵ Prav tam, str. 55.
- ⁶ Prav tam, str. 80–89.
- ⁷ Prav tam, str. 91.
- ⁸ Prav tam, str. 128.
- ⁹ Prav tam, str. 129.
- ¹⁰ Prav tam, str. 111.
- ¹¹ Prav tam, str. 131.
- ¹² Prav tam, str. 74, 80.
- ¹³ Niko Kuret, Družina, 1997, str. 1–58.